

ปราสาทพิมาย

เพชรน้ำเอกแห่งวิมายปุระ

e-BOOK

ดวงกมลพับลิชชิ่ง
นำเสนอหนังสือดี มีคุณค่า

เอกลักษณ์ในเชิงช่างที่งดงามสอดประสานกับคติความเชื่อ
ที่ถ่ายทอดมาเป็นงานศิลปะที่อ่อนช้อยงดงามได้อย่างลงตัว
แหล่งความรู้ที่มีค่ามหาศาลจากอดีตกาลของประเทศไทย

รองศาสตราจารย์ ดร.สมมาตร ผลเกิด

ปราสาทพิมาย : เพชรน้ำเอกแห่งวิมายปุระ

รองศาสตราจารย์ ดร.สมมาตร พลเกิด

ปราสาทพิมาย เป็นปราสาทขอมที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ทุกมิติของการก่อสร้าง ทั้งในเชิงสถาปัตยกรรมและประติมากรรม ล้วนเป็นอลังการงานสร้าง สะท้อนคติความเชื่อ ความศรัทธาของศาสนิกชน ทั้งพุทธและพราหมณ์ที่มีต่อเทพเจ้าและพระมหากษัตริย์

ศาสนสถานแห่งนี้เป็นศูนย์รวมจิตใจ หน้าที่ที่สำคัญที่สุดของปราสาทพิมาย คือ เป็น “ทางบุญ” ของพระมหากษัตริย์และไพร่ฟ้าประชาชน ให้ได้มีโอกาสติดต่อใกล้ชิดสัมผัส พระผู้เป็นเจ้าที่ศักดิ์สิทธิ์ ด้วยจิตวิญญาณ

รองศาสตราจารย์ สมมาตร เกิดผล หนึ่งในนักโบราณคดีคนสำคัญของประเทศไทย ได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ปราสาทพิมาย จุดประกายการเรียนรู้โบราณคดีทางลัด ได้อย่าง ทะลุมิติ ท่านผู้อ่านจะเข้าใจและเข้าถึงภูมิปัญญาอันสูงส่ง จินตนาการที่สุนทรีย์ชั้นเทพแห่ง บรรพบุรุษ หากจะเปรียบเปรยว่าบันไดนาคคือสะพานเชื่อมต่อสรวงสวรรค์กับโลกมนุษย์ งานเขียนของท่านก็คือสะพาน (Bridge) เชื่อมต่อองค์ความรู้ในอดีตให้คนในยุคปัจจุบัน สัมผัสได้

สำนักพิมพ์ภูมิไจเสนอ “ปราสาทพิมาย เพชรน้ำเอกแห่งวิมายปุระ” และเมื่อเรามีโอกาสรับใช้สังคมร่วมกัน ดวงกมลขอขอบพระคุณอาจารย์ด้วยใจค่ะ

ด้วยความปรารถนาดี
สำนักพิมพ์ดวงกมลพับลิชชิง

คำนำ

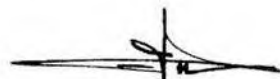
ปราสาทพิมายหรือที่ปรากฏชื่อในศิลาจารึกเขมรว่า “**วิมายปุระ**” เป็นสถาปัตยกรรมเนื่องในพุทธศาสนา นิกายมหายาน สร้างขึ้นปลายพุทธศตวรรษที่ 16 ต่อพุทธศตวรรษที่ 17 และมีการสร้างเรื่อยมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 18 จัดเป็นปราสาทหินที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย และมีรูปแบบที่โดดเด่น มีเอกลักษณ์ในเชิงช่างทั้งงดงามสอดประสานกับคติความเชื่อที่ถ่ายทอดมาเป็นงานศิลปะประดับที่อ่อนช้อยงดงามได้อย่างลงตัว

ถึงแม้ว่าปราสาทพิมายจะเป็นศาสนสถานที่ยาวแล้วในหน้าที่ทางศาสนกิจ ด้วยถูกทิ้งร้างว่างเว้นการใช้เป็นสถานที่ในการประกอบพิธีกรรมตามคติความเชื่อไปนานนับพันปีแล้วก็ตาม แต่ปราสาทพิมายในปัจจุบันกลับคึกคักมีชีวิตชีวากับบทบาทใหม่ที่รับใช้สังคม ด้วยการทำหน้าที่เป็นแหล่งความรู้ในศาสตร์แขนงต่างๆ เช่น ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปกรรม เป็นต้น นอกจากนี้ปราสาทพิมายยังทำหน้าที่เป็นสถานที่พักผ่อนของนักท่องเที่ยวเป็นจำนวนมากที่มาเยี่ยมชมในแต่ละปี จึงทำให้ปราสาทพิมายไม่เงียบเหงาเพราะมีกิจกรรมทำอย่างต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลา

เพื่อสนองนโยบายของชาติในการส่งเสริมการท่องเที่ยว และให้ปราสาทพิมายเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สมบูรณ์และมีคุณค่าต่อสาธารณชนมากยิ่งขึ้น ผู้เขียนจึงจัดทำหนังสือ **ปราสาทพิมาย : เพชรน้ำเอกแห่งวิมายปุระ** ขึ้น โดยสาระของเนื้อหาได้ทำการวิเคราะห์ในเชิงลึกด้านสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ประติมากรรม และประติมานวิทยา ที่ศิลปินในอดีตได้บรรจงสร้าง ถ่ายทอดผ่านองค์ปราสาทและภาพแกะสลักที่ประดับตกแต่งอาคารแต่ละห้องอย่างใส่ใจในรายละเอียดของแต่ละภาพซึ่งปรากฏ ณ ปราสาทพิมายแห่งนี้

ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล อาจารย์ผู้จุดประกายความรู้เกี่ยวกับศิลปะขอมในปฐมบท ขอบพระคุณศาสตราจารย์ ม.ร.ว. สूरียวุฒิ สุขสวัสดิ์ อาจารย์ผู้เติมเต็มและเป็นต้นแบบของการศึกษาศิลปะขอมให้ผู้เขียนได้ยึดเป็นแบบอย่างมาโดยตลอด ขอบพระคุณผู้บริหารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย ที่อนุญาตให้ถ่ายภาพประกอบหนังสือ ขอบคุณ ผศ.นิคม ศรีรักสูงเนิน และ ผศ.ธนวุธ ตั้งสอนบุญ ที่กรุณาเป็นธุระในการพิสูจน์อักษรและจัดรูปเล่มให้มีความเรียบร้อยสวยงามและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ขอขอบคุณทุกท่านที่มีส่วนทำให้หนังสือการศึกษาเชิงวิเคราะห์ปราสาทพิมายเล่มนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี

ผู้เขียนหวังว่าหนังสือเล่มนี้จะทำให้ผู้อ่านทุกท่านมีความเข้าใจในประวัติความเป็นมาของปราสาทพิมายในแง่มุมต่างๆ มากยิ่งขึ้น และนำไปใช้ประโยชน์เพื่อยังประโยชน์ต่อตนและต่อสังคมโดยรวมได้อย่างเหมาะสมต่อไป

รองศาสตราจารย์ ดร.สมมาตร ผลเกิด

คำนำ	(4)
สารบัญ	(5)
สารบัญภาพ	(12)
บทที่ 1 บทนำ	1
อารยธรรมเขมรในประเทศกัมพูชา	1
ศาสนาในอาณาจักรขอม	9
การกำหนดอายุในศิลปะเขมร	10
สมัยก่อนเมืองพระนคร	10
สมัยเมืองพระนคร	11
การกำหนดอายุศิลปะแบบเขมรในประเทศไทย	12
อำนาจการเมืองเขมรโบราณในประเทศไทย	12
สมัยก่อนเมืองพระนคร	12
สมัยเมืองพระนคร	14
ร่องรอยหลักฐานอารยธรรมเขมรในประเทศไทย	19
สมัยก่อนเมืองพระนคร	19
สมัยเมืองพระนคร	23
ความเป็นมาของเมืองพิมาย	26
ความหมาย	26
มูลเหตุแห่งการก่อสร้างปราสาทพิมาย	29
ประวัติปราสาทหินพิมายโดยสังเขป	30
อายุของปราสาทหินพิมาย	34
ที่ตั้งและสภาพแวดล้อม	38

สภาพสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนเมืองพินาย	39
ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองพินายกับเมืองข้างเคียง	46
เอกสารอ้างอิง	50

บทที่ 2 สถาปัตยกรรมปราสาทพินาย 53

แผนผัง	53
โบราณสถานนอกกำแพงเมือง	57
ทำนงสระผม	57
ถนนโบราณ	59
กุฏิญาติ	60
โบราณสถานในเขตกำแพงเมือง	63
ประตูเมือง	63
ธรรมศาลา	66
สะพานนาคราช	71
กำแพงชั้นนอก	73
พลับพลา	78
บรรณาลัย	81
ระเบียงคต	83
ปรางค์พรหมทัต	94
ปรางค์หินแดง	98
หอพรหมณ์	102
ปรางค์ประธาน	105
วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง	116
ศิลาทราย	116
ศิลาแลง	118
ไม้	119
ด้วยวิธีอบาสติโลซิส	119
ประวัติการบูรณะปราสาทหินพินาย	122
เอกสารอ้างอิง	125

บทที่ 3 ประติมากรรม	129
ประติมากรรมลอยตัว	129
ประติมากรรมรูปบุคคล	129
พระพุทธรูปนาคปรก	129
ประติมากรรมรูปเหมือนพระเจ้าชัยวรมันที่ 7	130
ประติมากรรมรูปสตรี	131
ประติมากรรมรูปสัตว์	132
ประติมากรรมรูปสิงห์	132
ประติมากรรมรูปนาค	133
ประติมากรรมนูนสูง	134
ประติมากรรมนูนสูงบนทับหลังที่ติดอยู่กับปราสาทพิมาย	135
ภาพเล่าเรื่องตามความเชื่อในพุทธศาสนา	135
ภาพเล่าเรื่องมารวิชัย	135
พระวัชรสัตว์	137
พระโพธิสัตว์ไตรโลกยวิชัย	139
พระพุทธรูปปางประทับยืน	140
พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร	142
พระโพธิสัตว์ศรีอาริยมุตไตรย	143
ภาพเล่าเรื่องตามความเชื่อในศาสนาฮินดู	145
ภาพสลักเล่าเรื่องการยาตราทัพ	145
รามเกียรติ์ตอนนาคบาศ	148
พระรามเสด็จกลับเมืองอโยธยา	150
พระกฤษณะฆ่าพระยากงส์	151
พระกฤษณะกำลังร้ายรำ	152
อัปสร	153
ประติมากรรมนูนสูงบนทับหลังที่จัดแสดงอยู่ที่	154
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพิมาย	
ภาพเล่าเรื่องตามความเชื่อในพุทธศาสนา	154
ทับหลังแผ่นที่ 1 สลักเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ	154

ทับหลังแผ่นที่ 2 สลักเป็นพระพุทธรูปปางสมาธินั่งขัดสมาธิราบ	155
ทับหลังแผ่นที่ 3 สลักเป็นรูปพระโพธิสัตว์	156
ทับหลังแผ่นที่ 4 สลักเป็นพระพุทธรูปปางประทับยืน	156
ทับหลังแผ่นที่ 5 สลักเป็นพระพุทธรูปปางแสดงธรรม	158
ทับหลังแผ่นที่ 6 สลักเป็นพระพุทธรูปปางแสดงธรรม	158
ทับหลังแผ่นที่ 7 สลักเป็นพระพุทธรูปยืนอยู่ในซุ้มเรือนแก้ว	159
รูปทับหลังแผ่นที่ 8 พระพุทธรูปปางนาคปรก	159
สลักเป็นทับหลังแผ่นที่ 9 สลักเป็นพระโพธิสัตว์ศรีอารียเมตไตรย	161
สลักภาพทับหลังแผ่นที่ 10 พุทธประวัติตอนมารวิชัย	162
ภาพเล่าเรื่องตามความเชื่อในศาสนาฮินดู	163
ทับหลังแผ่นที่ 11 สลักภาพเทวดานั่งชันเข่าขวา	163
ทับหลังแผ่นที่ 12 สลักเป็นภาพเทวดานั่งชันเข่า	164
ทับหลังแผ่นที่ 13 สลักเป็นรูปเทวดาขนาดใหญ่	164
ทับหลังแผ่นที่ 14 สลักเป็นรูปเทวดานั่งชันเข่าขวาขึ้นอยู่เหนือหน้ากาล ..	165
ทับหลังแผ่นที่ 15 สลักเป็นรูปสิ่งหนึ่งทำนองๆ	166
ทับหลังแผ่นที่ 16 สลักเป็นรูปท้าวกุเวรทรงสิงห์	167
ทับหลังแผ่นที่ 17 สลักรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ	168
ทับหลังแผ่นที่ 18 สลักภาพพระกฤษณะปราบนาคกาลิยะ	168
ทับหลังแผ่นที่ 19 สลักภาพพระกฤษณะกุมวลยะปิละ	169
ทับหลังแผ่นที่ 20 สลักภาพพระกฤษณะประลองกำลังกับสิงห์	170
ทับหลังแผ่นที่ 21 สลักภาพพระกฤษณะกำลังต่อสู้กับลิง	170
ทับหลังแผ่นที่ 22 สลักภาพการกวณเกษียรสมุทร	171
ทับหลังแผ่นที่ 23 สลักภาพเล่าเรื่องรามเกียรติ์	172
ทับหลังแผ่นที่ 24 สลักเรื่องรามเกียรติ์	172
ประติมากรรมนูนสูงบนหน้าบันปราสาทหินพิมาย	173
ภาพเล่าเรื่องคินาฏราช	173
ท้าวมาลีวราชว่าความ	175
ภาพเล่าเรื่องพระกฤษณะโควรธนะ	176
ภาพเล่าเรื่องพระกฤษณะฆ่าพญาหงส์	177

ประติมากรรมนูนสูงบนกลีบนูนปรางค์	177
ประติมากรรมรูปบุคคล	177
ประติมากรรมรูปเทพรักษาทิศ	177
ประติมากรรมรูปเทพบุตร	178
ประติมากรรมรูปเทพธิดา	178
ประติมากรรมรูปฤษี	179
ประติมากรรมรูปสัตว์	179
ประติมากรรมรูปครุฑ	179
ประติมากรรมรูปนาค	180
ประติมากรรมรูปสิงห์	181
ประติมากรรมรูปหน้ากาล	182
ประติมากรรมรูปหงส์	182
สัตว์อื่นๆ	183
ประติมากรรมนูนสูงเสาประดับกรอบประตู	183
พระวัชรปราณี	183
ฤษี	183
ยักษ์ณี	184
ประติมากรรมนูนสูงบนเสาดัดกับผนัง	184
พระวัชรปราณี	185
รุกขเทวดา	185
ภาพบุคคลต่อสู้กับสัตว์	185
ประติมากรรมรูปสิงห์	186
ประติมากรรมรูปลิง	186
ประติมากรรมนูนต่ำ	186
มกร	186
ลายก้านขด	187
ลายก้านต่อดอก	187
ลายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน	188
ลายกลีบบัว	189

เอกสารอ้างอิง.....	191
--------------------	-----

บทที่ 4 ประติมานวิทยา 193

ภาพเล่าเรื่องในพุทธศาสนา	193
พระพุทธรูปปางมารวิชัย	193
พระพุทธเจ้าทรงเทศนาโปรดพญามาร	195
วัชรสัตว์	195
ไตรโลกยวิชัย	196
เทพนารีโยคินี	197
อดีตพระพุทธเจ้า	198
พระศรีอาริยมตไตรย	200
พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร	203
ภาพเล่าเรื่องในศาสนาฮินดู	205
ภาพเล่าเรื่องในศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกาย	205
ศิวนาฏราช	205
อุมาเมศวร	209
ภาพเล่าเรื่องในศาสนาฮินดูลัทธิไวษณพนิกาย	211
รามเกียรติ์ตอนนาคบาศ	217
ท้าวมาลีวราชว่าความ	220
พระรามเสด็จกลับเมืองอโยธยา	221
กฤษณาวตาร	222
พระกฤษณะปราบนาคกาลิยะ	224
การกวนเกษียรสมุทร	226
อัปสร	231
พระกฤษณะประลองกำลังกับม้า	234
พระกฤษณะประลองกำลังกับช้างและสิงห์	234
เทพรักษาทิศ	236
พระอินทร์	238
พระยม	238

พระวรุณ	239
ท้าวकुเวร	240
เอกสารอ้างอิง	241

บทที่ 5 สรุปการศึกษาเชิงวิเคราะห์ปราสาทหินพิมาย 243

ที่ตั้งและสภาพแวดล้อม	244
ที่ตั้ง	244
ผังเมืองพิมาย (โบราณ)	245
โบราณสถานบริเวณเมืองพิมาย	245
โบราณสถานนอกกำแพงเมืองพิมาย	245
โบราณสถานในกำแพงเมืองพิมาย	246
ประติมากรรม	251
ประติมากรรมลอยตัว	251
ประติมากรรมนูนสูง	252
ประติมานวิทยา	255
ภาพเล่าเรื่องในพระพุทธศาสนา	255
ภาพเล่าเรื่องในศาสนาฮินดู	256
การกำหนดอายุ	260
ข้อคิดเห็นจากการศึกษา	260
วิธีการศึกษาของนักปราชญ์รุ่นก่อน	260
แผนผังปราสาท	261
เทคนิคในการก่อสร้าง	262
ความขัดแย้งทางความคิดในราชสำนักเขมรโบราณ	263
สภาพสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมประเพณี	266
บรรณานุกรม	269
ประวัติผู้เขียน	276

บทที่ 1 บทนำ	1
ภาพที่ 1.1 แผนที่แบ่งเขตการปกครองของประเทศไทย	5
ภาพที่ 1.2 เส้นทางเชื่อมระหว่างเมืองพระนครศรีอยุธยา	13
ภาพที่ 1.3 เส้นทางเชื่อมระหว่างเมืองพระนครศรีอยุธยา	15
ภาพที่ 1.4 แสดงแผนที่บริเวณเมืองพระนครศรีอยุธยา	17
ภาพที่ 1.5 แผนที่แสดงที่ตั้งจังหวัดนครราชสีมา	28
ภาพที่ 1.6 แผนที่แสดงที่ตั้งปราสาทหินพิมาย	29
 บทที่ 2 สถาปัตยกรรมปราสาทพิมาย	 53
ภาพที่ 2.1 แสดงแผนผังปราสาทพิมาย	54
ภาพที่ 2.2 แสดงแผนผังปราสาทพิมาย	56
ภาพที่ 2.3 แสดงปราสาท ทานางสระผม	58
ภาพที่ 2.4 กุฏิฤาษี	61
ภาพที่ 2.5 ประตูเมืองพิมาย	65
ภาพที่ 2.6 ธรรมศาลา	67
ภาพที่ 2.7 สะพานนาคราช	71
ภาพที่ 2.8 โคปุระด้านทิศใต้	74
ภาพที่ 2.9 พลับพลา เขตโบราณสถานชั้นใน	79
ภาพที่ 2.10 บรรณาลัย	82
ภาพที่ 2.11 หน้าต่างประดับด้วยลูกกรงลูกมะหวด	84
ภาพที่ 2.12 ประตูทางเข้าด้านทิศใต้	87
ภาพที่ 2.13 พิธีอัฐวเมธ	91
ภาพที่ 2.14 ปรารงค์พรหมทัต	94

ภาพที่ 2.15 ปรารงค์หินแดง	100
ภาพที่ 2.16 หอพรหมณ์	102
ภาพที่ 2.17 ปรารงค์ประธานปราสาทพิมาย	105
ภาพที่ 2.18 ฐานปรารงค์ประธานปราสาทพิมาย	107
ภาพที่ 2.19 เรือนธาตุปรารงค์ประธานปราสาทพิมาย	108
ภาพที่ 2.20 ยอดปรารงค์ประธานปราสาทพิมาย	114

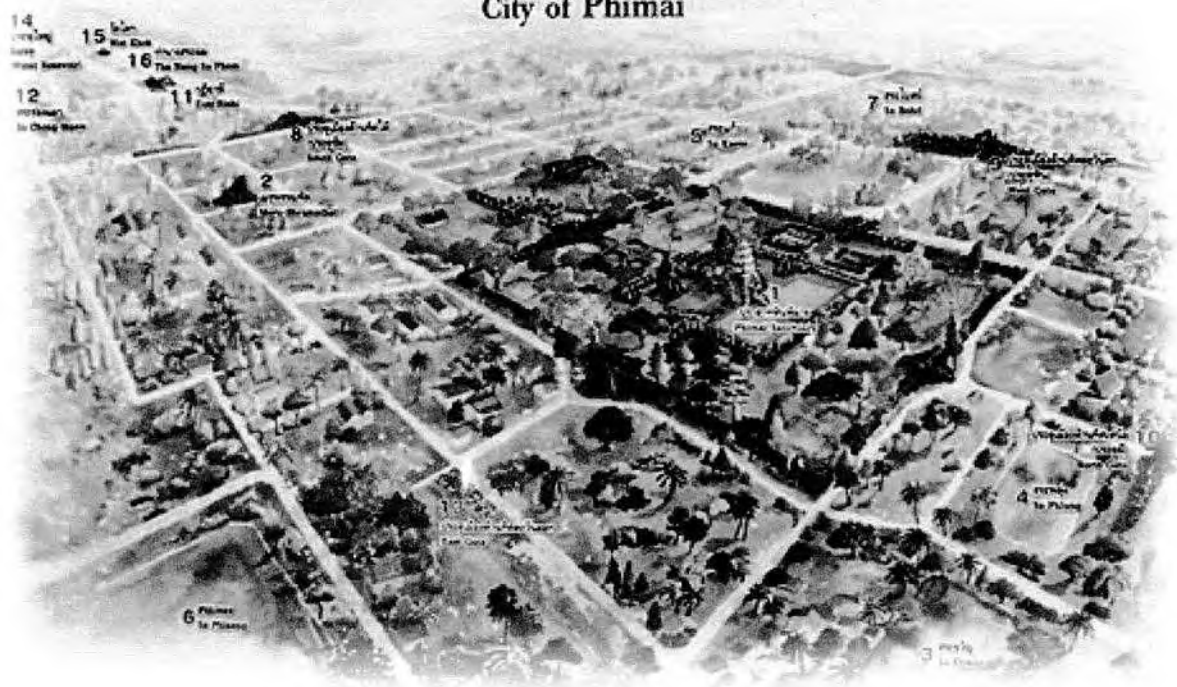
บทที่ 3 ประติมากรรม 129

ภาพที่ 3.1 พระพุทธรูปปางนาคปรก	130
ภาพที่ 3.2 ประติมากรรมรูปเหมือนพระเจ้าชัยวรมันที่ 7	131
ภาพที่ 3.3 ประติมากรรมรูปสิงห์.....	132
ภาพที่ 3.4 ประติมากรรมรูปนาค.....	133
ภาพที่ 3.5 ภาพเล่าเรื่องมารวิชัย	135
ภาพที่ 3.6 ภาพเล่าเรื่องพระวัชรสัตว์	137
ภาพที่ 3.7 ภาพเล่าเรื่องพระโพธิสัตว์ไตรโลกวิชัย	139
ภาพที่ 3.8 พระพุทธรูปปางประทับยืน	141
ภาพที่ 3.9 พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร	142
ภาพที่ 3.10 พระโพธิสัตว์ศรีอารียเมตไตรย	144
ภาพที่ 3.11 พระรามจองถนน	146
ภาพที่ 3.12 รามเกียรติ์ตอนศรนาศบาศ	149
ภาพที่ 3.13 พระรามเสด็จกลับเมืองอโยธยา	150
ภาพที่ 3.14 พระกฤษณะฆ่าพระยากงส์	152
ภาพที่ 3.15 พระกฤษณะกำลังร้ายรำ	152
ภาพที่ 3.16 อัปสร	154
ภาพที่ 3.17 พระพุทธรูปปางสมาธิ	155
ภาพที่ 3.18 พระพุทธรูปปางสมาธิ	155
ภาพที่ 3.19 พระโพธิสัตว์โลเกศวร	156
ภาพที่ 3.20 พระพุทธรูปปางประทับยืน	157
ภาพที่ 3.21 พระพุทธรูปปางแสดงธรรม	158

ภาพที่ 3.22 พระพุทธรูปปางแสดงธรรม	158
ภาพที่ 3.23 พระพุทธรูปปางแสดงธรรม	159
ภาพที่ 3.24 พระพุทธรูปปางนาคปรก	160
ภาพที่ 3.25 พระโพธิสัตว์ศรีอาริยเมตไตรย	161
ภาพที่ 3.26 พระพุทธรูปปางมารวิชัย	162
ภาพที่ 3.27 เทวดาประทับนั่งเหนือหน้ากาล	163
ภาพที่ 3.28 เทวดาประทับนั่งเหนือหน้ากาล	164
ภาพที่ 3.29 เทวดาประทับนั่งเหนือหน้ากาล	165
ภาพที่ 3.30 เทวดาประทับนั่งเหนือหน้ากาล	165
ภาพที่ 3.31 รูปสิงห์คายท่อนพวงมาลัย	166
ภาพที่ 3.32 ท้าวภูเวทรทรงสิงห์	167
ภาพที่ 3.33 พระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ	168
ภาพที่ 3.34 พระกฤษณะปราบขนาดกาลียะ	169
ภาพที่ 3.35 พระกฤษณะประลองกำลังกับช้าง	169
ภาพที่ 3.36 พระกฤษณะประลองกำลังกับสิงห์	170
ภาพที่ 3.37 พระกฤษณะประลองกำลังกับลิง	171
ภาพที่ 3.38 การกวนเกษียรสมุทร	171
ภาพที่ 3.39 รามเกียรติ์ตอนนาคบาด	172
ภาพที่ 3.40 สุครีพครองเมือง	173
ภาพที่ 3.41 คิวนาฏราช	174
ภาพที่ 3.42 ท้าวมาลีวราชว่าความ	176
ภาพที่ 3.43 พระยมทรงกระบือ	178
ภาพที่ 3.44 ครุฑแบก	179
ภาพที่ 3.45 นาค	180
ภาพที่ 3.46 รูปฤๅษี	183
ภาพที่ 3.47 รูปยักษ์ฉิ	184
ภาพที่ 3.48 พระวัชรปราณี	184
ภาพที่ 3.49 ลายดอกบัว	189

บทที่ 4 ประติมานวิทยา.....	193
ภาพที่ 4.1 พระวัชรสัตว์	196
ภาพที่ 4.2 อดีตพระพุทธเจ้า	199
ภาพที่ 4.3 พระศรีอารียเมตไตรย	201
ภาพที่ 4.4 พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร	203
ภาพที่ 4.5 คีวนาฏราช	206
ภาพที่ 4.6 พระรามจอมถนน	215
ภาพที่ 4.7 รามายณะตอนนาคบาศ	219
ภาพที่ 4.8 พระรามเสด็จกลับเมืองอโยธยา	221
ภาพที่ 4.9 พระกฤษณะปราบนาคกาลียะ	225
ภาพที่ 4.10 พระกฤษณะประลองกำลังกับช้างและสิงห์	235
ภาพที่ 4.11 พระยม	239

เมืองทมิฬ

อารยธรรมเขมรในประเทศไทย

บริเวณที่ตั้งประเทศกัมพูชาและดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงในปัจจุบัน ในอดีตเคยเป็นที่ตั้งของอาณาจักรฟูนัน (สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ., 2522) จากเอกสารบันทึกการเดินทางของทูตจีน ชื่อ คังไถ่ (Kang Tai) ซึ่งเคยเดินทางมายังอาณาจักรฟูนันปลายพุทธศตวรรษที่ 8 ได้บันทึกไว้ว่า “อาณาจักรฟูนันก่อตั้งขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 6 โดยพราหมณ์มาจากอินเดีย” อาณาจักรฟูนันเจริญรุ่งเรืองและขยายอิทธิพลออกไปกว้างขวางมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ 8 กล่าวคือทางตะวันออกเฉียงใต้ขยายออกไปถึงภาคใต้ของเวียดนาม ทางตะวันตกครอบคลุมถึงภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลางของประเทศไทยจนถึงประเทศพม่า ภาคใต้ขยายลงไปถึงตอนเหนือของแหลมมลายู (ยอร์ช เซเดส์ (แต่ง) ปราณี วงศ์เทศ (แปล) 2529)

อารยธรรมของอาณาจักรฟูนัน จากหลักฐานที่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร อันได้แก่ จดหมายเหตุจีน พงศาวดารจีน รวมทั้งโบราณวัตถุสถานที่ค้นพบ ทำให้ทราบถึงความเจริญในด้านต่างๆ ของอาณาจักรฟูนัน ดังนี้คือ

ด้านการปกครองอาณาจักรฟูนันรับวัฒนธรรมการปกครองจากอินเดีย โดยถือว่ากษัตริย์มีสถานภาพเป็นสมมติเทพ มีอำนาจสูงสุดในการปกครอง เป็นทั้งเจ้าแผ่นดิน เป็นทั้งเจ้าชีวิต และเป็นผู้ตัดสินว่าสิ่งใดผิดสิ่งใดถูก นอกจากนั้นอาณาจักรฟูนันยังรับและเลียนแบบกฎหมายพระมนูหรือกฎหมาย มานวธรรมศาสตร์ (ดี. จี. อี. ฮอลส์, 2526) อันศักดิ์สิทธิ์ของฮินดู มาเป็นแม่แบบในการปกครอง

ด้านศาสนาและประเพณี บันทึกของจีนกล่าวว่า ชาวฟูนันนับถือศาสนาหลายลัทธิ โดยนับถือศาสนาพราหมณ์ ลัทธิไวษณพนิกาย (สมเด็จพระมหาพรยาจารย์ราชานุภาพ, 2514) นับถือพุทธศาสนาทั้งหินยานและมหายาน

ต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ 11 อาณาจักรเจนละซึ่งสันนิษฐานว่ามีศูนย์กลางอยู่ที่ปราสาทวัดภู (ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในปัจจุบัน) เดิมเคยเป็นเมืองขึ้น

ของอาณาจักรฟูนันได้เริ่มก้าวขึ้นมามีอำนาจแทนอาณาจักรฟูนัน กล่าวคือราว พ.ศ. 1093 พระเจ้าอวรมันและพระอนุชา (เจ้าชายจิตรเสน) ได้เริ่มต่อต้านอำนาจของฟูนัน สามารถรบชนะฟูนันได้ แต่ยังไม่ได้ผนวกฟูนันเข้ากับเจนละ ต่อมา ในสมัยพระเจ้ามเหศวรมัน (จิตรเสน) อาณาจักรเจนละได้ขยายอำนาจออกไปอย่างกว้างขวางกล่าวคือทางทิศตะวันตกขยายเข้ามาถึงดินแดนประเทศไทยปัจจุบัน ทางตะวันตกเฉียงใต้ถึงบริเวณทะเลสาบเขมร จากนั้นได้ย้ายราชธานีมาอยู่ที่บริเวณริมแม่น้ำสดีงเสน พระราชทานนามราชธานีแห่งใหม่นี้ว่า **“อีสานปุระ”** (จิตร ภูมิศักดิ์, 2525) อาณาจักรเจนละเจริญสืบมาจนถึงประมาณ พ.ศ. 1224 มีหลักฐานแสดงว่าอาณาจักรนี้เกิดการจลาจล อาณาจักรเจนละจึงถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ดินแดนทางตอนเหนือเรียกว่า **“เจนละบก”** และดินแดนทางตอนใต้บริเวณทะเลสาบเขมรเรียกว่า **“เจนละน้ำ”** ผลจากการจลาจลในครั้งนั้นทำให้เจนละอ่อนแอลงมาก จนในที่สุดอาณาจักรเจนละต้องตกเป็นประเทศราชของพระราชาในราชวงศ์โคเลนทร์แห่งชา ในปี พ.ศ. 1330 พระราชโอรสของพระมหากษัตริย์เจนละน้ำ ถูกกองทัพชานาไปเป็นตัวประกัน (ทองสืบ ศุภมาร์ค, 2526) ที่กรุงศรีวิชัย

ขณะนั้นเจ้าชายมีพระชนมายุเพียง 6 ชันษา และในปี พ.ศ. 1345 ก็ถูกส่งกลับมาเพื่อเป็นเจ้าประเทศราช หลังจากนั้นพระองค์ได้รวบรวมอาณาจักรเจนละบกและเจนละน้ำเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทรงสถาปนาราชอาณาจักรขึ้นมาใหม่ ทรงประกาศอิสรภาพจากชาและเสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติในปีเดียวกันนั่นเอง ทรงพระนามว่า **พระเจ้าชัยวรมันที่ 2** ทรงสร้างราชธานีขึ้นที่ **“พริหาราลัย”** ได้ทรงสร้างพระตำหนักชื่อ **“ปราสาทมเหศวร”** และสร้างพระราชวังขึ้นอีกแห่งหนึ่งที่บึงมาลา ห่างจากภูเขาพนมกุเลน ประมาณ 3 กิโลเมตร ต่อมาได้ทรงสร้างปราสาทบันทายฉมาร์ ทางเหนือของจังหวัดพระตะบองอีกแห่งหนึ่ง พระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ทรงประดิษฐานราชวงศ์ใหม่และทรงสร้างความมั่นคงด้วยลัทธิเทวราชา พระองค์สิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 1393 และได้รับการเฉลิมพระนามภายหลังสิ้นพระชนม์ว่า **“ปรเมศวร”**

พระเจ้าชัยวรมันที่ 3 (พ.ศ. 1396–1420) เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 พระเจ้าชัยวรมันที่ 3 ทรงนับถือพระวิษณุในศาสนาพราหมณ์ ในรัชกาลนี้ มีศิลาจารึกภาษาสันสกฤตและภาษาเขมร พ.ศ. 1411 พบที่บ่ออิกา จังหวัดนครราชสีมา กล่าวถึงเมืองศรีจนาสะ ว่ามีกษัตริย์ปกครองสืบต่อกันมาหลายพระองค์ เป็นอาณาจักรเอกเทศจากประเทศเจนละ พระเจ้าชัยวรมันที่ 3 สิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 1420 และได้รับการเฉลิมพระนามภายหลังสิ้นพระชนม์ว่า **“พระวิษณุโลก”**

พระเจ้าอินทรวรมันที่ 1 (พ.ศ. 1420–1431) เป็นพระราชาที่สำคัญอีกพระองค์

หนึ่ง พระองค์ได้ทรงโปรดให้ขุดสระ “อินทรวุฑูระ” (Indratataka) ทางตอนเหนือของเมือง
หริหรัลย์ ภายในเมืองได้โปรดให้สร้างปราสาทพระโคธวายุบรรพบุรุษในปี พ.ศ. 1420 และ
ในปี พ.ศ. 1422 โปรดให้สร้างปราสาทบกอง (สุภัทรวดี ดิศกุล, ม.จ., 2513) เพื่อประดิษฐาน
เทวราชา ซึ่งถือกันว่าเป็นพระราชกรณียกิจที่สำคัญของพระมหากษัตริย์ในสมัยเมืองพระนคร
(Angkor) พระราชอาณาจักรของพระเจ้าอินทรวรมันที่ 1 ได้แผ่ขยายไกลออกไปจนถึงบริเวณ
ทิศตะวันตกเฉียงเหนือของจังหวัดอุบลราชธานี (สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ม.ร.ว., 2523) พระเจ้า
อินทรวรมันที่ 1 สิ้นพระชนม์ ในปี พ.ศ. 1431 และทรงได้รับการเฉลิมพระนามภายหลัง
สิ้นพระชนม์ว่า “อิศวรโลก”

พระมหากษัตริย์องค์ต่อมาคือ พระเจ้าโยศวรมันที่ 1 ซึ่งเป็นพระราชโอรสของ
พระเจ้าอินทรวรมันที่ 1 เสด็จขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. 1431 จากศิลาจารึกทำให้ทราบว่าพระองค์
ทรงเกี่ยวดองกับพระราชสมัยก่อนเมืองพระนครทางพระราชมารดา พระองค์ทรงให้สร้าง
ปราสาทโลเลยขึ้นกลางสระ อินทรวุฑูระ ในปีพ.ศ. 1436 เพื่อประดิษฐานเทวรูปซึ่งอุทิศ
ถวายแด่พระชนก-ชนนี และพระอัยกา-อัยกีของพระองค์ ต่อมาทรงย้ายราชธานีจากหริหรัลย์
มาอยู่ที่เมืองยโสธรปุระหรือเมืองพระนคร (Angkor) (Giteau, 1976) ซึ่งมีพนมบาเค็ง
เป็นศูนย์กลางของเมือง ประดิษฐานเทวราชามีชื่อว่า “ยโสธรศวร” และทรงโปรดให้ขุดสระ
ยโสธรตะภูวณะขึ้น (ทองสืบ สุขุมารค์, 2526)

พระเจ้าโยศวรมันที่ 1 ทรงนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นพระองค์แรก
แต่ทรงอุปถัมภ์บำรุงศาสนาพราหมณ์ด้วย ดังจะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงสร้างศาสนสถาน
ในศาสนาพราหมณ์ ทั้งลัทธิไศวนิกายและลัทธิไวษณพนิกายและพุทธศาสนาขึ้นบนฝั่งทิศใต้
ของสระนี้ และในรัชกาลนี้ได้เริ่มก่อสร้างเทวาลัยบนเขาพระวิหารชื่อ “พระศรีขริศวร” และ
ภัทเรศวรขึ้นที่ควีปุระบนเขาพนมสันต์ อณาเขตของพระองค์แผ่ไปถึงพม่า อ่าวไทย
จามปา และจีน (Maspero, 1918) พระองค์สิ้นพระชนม์ราว พ.ศ. 1453 และได้รับการเฉลิม
พระนามภายหลังสิ้นพระชนม์ว่า “บรมคิโลก”

หลังรัชกาลของพระเจ้าโยศวรมันที่ 1 แล้ว พระราชโอรสองค์ใหญ่ของพระองค์
คือ พระเจ้าหรรษวรมันที่ 1 ทรงครองราชย์ต่อในปี พ.ศ. 1453 พระองค์ทรงจัดพระราชพิธี
สมโภชน์ปราสาทพินาอากาศที่พระราชบิดาทรงสร้างไว้ นอกเหนือจากนี้ไม่ปรากฏหลักฐาน
ว่าพระองค์ได้ทรงมีพระราชกรณียกิจสำคัญใดอื่น พระเจ้าหรรษวรมันที่ 1 สิ้นพระชนม์ในปี
พ.ศ. 1465 และได้รับการเฉลิมพระนามว่า “รุทรวงศ์”

จากนั้นพระอนุชาพระนามว่า พระเจ้าอโศกวรมันที่ 2 ได้สวดยราชย์ต่อจากพระเชษฐา
ในปี พ.ศ. 1465 พระองค์ครองราชย์สมบัติได้ 6 ปี ก็ถูกพระเจ้าชัยวรมันที่ 4 (อาเชย)

แย่งราชสมบัติในปี พ.ศ. 1471 พระองค์ได้รับการเฉลิมพระนามภายหลังสิ้นพระชนม์ว่า **“พระบรมทรโลก”**

พระเจ้าชัยวรมันที่ 4 เสวยราชสมบัติในปี พ.ศ. 1471 ด้วยการแย่งราชสมบัติจากพระเจ้าอโศกนรวิกรมที่ 2 ต่อมาในปี พ.ศ. 1472 พระองค์ทรงย้ายราชธานีไปอยู่ที่โลกครครยาร์ (Chok Gargya) ส่วนราชธานีเดิมก็ถูกทิ้งให้เป็นเมืองร้าง พระองค์โปรดให้สร้างเทวาลัยขนาดใหญ่มีฐานสูง 5 ชั้น เพื่อรองรับคิ่วลึงค์ตรีภูวนศวร พระองค์สิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 1485 และได้รับการเฉลิมพระนามว่า **“บรมคิ่วท”**

พระราชโอรสของพระองค์คือ พระเจ้าพรหมวรมันที่ 2 ครองราชย์ ในปี พ.ศ. 1485 และในปี พ.ศ. 1486 เป็นผู้บงการพระพุทธศาสนาได้สร้างพระพุทธรูปใหญ่องค์หนึ่ง ถวายพระนามว่า **“พระพุทธรูปโคกชโลก”** ประดิษฐานไว้ใกล้ปราสาทบายนในกำแพงเมืองยโสธรปุระ พระเจ้าพรหมวรมันที่ 2 เสวยราชสมบัติได้ 2 ปี ก็ถูกพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 พระเชษฐาของพระองค์แย่งราชสมบัติไปในปี พ.ศ. 1487 (Mabbet, 1978) หลังสิ้นพระชนม์ได้รับการเฉลิมพระนามว่า **“พระพรหมโลก”**

รัชกาลต่อมาคือ พระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 พระองค์ทรงเป็นโอรสของพระเจ้าชัยวรมันที่ 4 ขึ้นเสวยราชสมบัติในปี 1487 ด้วยการแย่งราชสมบัติจากพระเจ้าพรหมวรมันที่ 2 พระอนุชา พระองค์ทรงประทับอยู่ที่โลกครครยาร์เพียงปีเดียว ก็ทรงย้ายราชธานีกลับมาอยู่ที่เมืองยโสธรปุระตามเดิม (สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ม.ร.ว. 2523) ในปี พ.ศ. 1488 พระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 ทรงสร้างปราสาทแม่บุญตะวันออก กลางสระยโสธรตะภูากะในปี 1495 และในปีเดียวกันนี้เองพระองค์ได้ทำสงครามกับอาณาจักรจามปา ต่อมาในปี พ.ศ. 1504 โปรดให้สร้างปราสาทแปรรูปบนฐานเป็นชั้นๆ ทางทิศใต้ยโสธรตะภูากะเพื่อประดิษฐานเทวราช นอกจากนี้ยังมีเทวสถานอีกหลายแห่งที่ทรงสร้างขึ้นในรัชกาลนี้ ซึ่งผู้สร้างส่วนมากเป็นข้าราชการและพราหมณ์ในราชสำนัก นอกเหนือจากการสร้างเทวาลัยแล้วยังมีการสร้างพุทธสถานในลัทธิมหายานอีกหลายแห่งด้วย และในปลายรัชกาลราว พ.ศ. 1510 ได้มีการสร้างปราสาทบันทายศรีขึ้น พระองค์สิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 1511 ได้รับการเฉลิมพระนามว่า **“สิวลโลก”**

พระเจ้าชัยวรมันที่ 5 ซึ่งเป็นโอรสของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 ขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. 1511 ทรงครองราชย์นานถึง 33 ปี แต่ก็ไม่ทราบข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจของพระองค์มากนัก พระองค์ทรงสร้างพระราชวังใหม่ชื่อ **“ชเยนทรนครี”** ในปี พ.ศ. 1521 พระกนิษฐาภคินีของพระองค์คือเจ้าหญิงอินทลักษณ์ได้อภิเษกสมรสกับพราหมณ์อินเดียชื่อ **“ทิวากรภักฏ์”** ซึ่งพราหมณ์ผู้นี้ได้สร้างเทวาลัยในศาสนาพราหมณ์ลัทธิ

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก จากนั้นได้ส่งราชทูตไปผูกสัมพันธ์ไมตรีกับจีนและจามปา เพื่อป้องกันญวนที่กำลังบุกรุกลงมาทางใต้

พระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ทรงนับถือพระพุทธศาสนา ลัทธิมหายาน แต่ทรงอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาลัทธิเถรวาทและศาสนาพราหมณ์ด้วย จารึกที่ลพบุรี พ.ศ. 1562-1568 กล่าวว่าพระภิกษุมหายานก็ดี พระภิกษุหินยานก็ดี อยู่ร่วมกันด้วยความสุขสำราญ ส่วนพวกฤาษีโยคีก็ปฏิบัติตามลัทธิศาสนาพราหมณ์ได้โดยเสรีไม่มีการกดขี่ข่มเหงกัน พระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ทรงก่อสร้างเพิ่มเติมปราสาทหลายแห่งที่ยังก่อสร้างไม่เสร็จในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 5 เช่น ปราสาทพิมานอากาศ ปราสาทตาแก้ว ปราสาทพนมจิสอร์ ปราสาทพนมสันดัก ประตูประราชวังหลวง ปราสาทพระขรรค์ที่กำลังสลายและบางส่วนของปราสาทพระวิหาร เป็นต้น พระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 สิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 1595 และได้รับการเฉลิมพระนามภายหลังสิ้นพระชนม์ว่า “พระนิรวานบท” พระนาม “นิรวานบท” นี้แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงนับถือเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาเป็นพิเศษ

รัชกาลต่อมาคือพระเจ้าอุทยาทิตยวรมันที่ 2 เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 เสวยราชย์ในปี พ.ศ. 1593 พระองค์ทรงสร้างปราสาทบาปวนและโปรดให้ขุดสระทางทิศตะวันตกของเมืองพระนครคือบารายตะวันตกและทรงสร้างปราสาทแม่บุญตะวันตก เพื่อประดิษฐานเทวรูปพระนารายณ์บรรทมสินธุ์สำริดขนาดใหญ่ไว้กลางสระ พระเจ้าอุทยาทิตยวรมันที่ 2 สิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 1609

พระเจ้าหรรษวรมันที่ 3 เป็นพระอนุชาองค์เล็กของพระเจ้าอุทยาทิตยวรมันที่ 2 เสวยราชย์ต่อจากพระเจ้าเชษฐาในปี พ.ศ. 1609 ในต้นรัชกาลมีทหารก่อการจลาจลขึ้นภายใน แต่ถูกปราบปรามให้สงบลงได้ ต่อมาไม่นานกษัตริย์ญวน ชื่อลี-ญู-ตง ยกกองทัพไปรบกับจีน เขมรและจามปาส่งกองทัพไปช่วยจีนรบกับญวนตามสัญญาว่าร่วมรบจนจีนได้รับชัยชนะ พระเจ้าหรรษวรมันที่ 3 สิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 1623 และได้รับการเฉลิมพระนามภายหลังสิ้นพระชนม์ว่า “พระสทาศิวบท”

รัชกาลต่อมาคือพระเจ้าชัยวรมันที่ 6 เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าหิรัณยวรมันกับพระนางหิรัณยลักษณ์ เมืองกษัตินทรคาม ได้แย่งราชสมบัติจากพระราชโอรสของพระเจ้าหรรษวรมันที่ 3 ขึ้นครองราชย์ ณ กรุงมณฑลปุระ (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ, 2531) ในปี พ.ศ. 1623 พระเจ้าชัยวรมันที่ 6 ไม่มีพระราชโอรสสืบราชสันตติวงศ์ มีแต่พระอนุชา 2 พระองค์ คือ พระเจ้าธรณินทรวรมันที่ 1 และเจ้าศรียวราช พระเจ้าชัยวรมันที่ 6 สิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 1650 ได้รับการเฉลิมพระนามภายหลังสิ้นพระชนม์ว่า “พระไภวโลกียบท”

เจ้าศรียวราข พระอนุชาองค์เล็กของพระเจ้าชัยวรมันที่ 6 ได้ขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. 1650 และสิ้นพระชนม์ในปีเดียวกัน

พระเจ้าธรณินทรวรมันที่ 1 พระอนุชาของพระเจ้าชัยวรมันที่ 6 เสวยราชสมบัติในปี พ.ศ. 1650 พระเจ้าธรณินทรวรมันที่ 1 ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ได้ทรงผนวชเป็นพระภิกษุมายังแต่รัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ 6 จึงไม่ครองราชย์สมบัติ เมื่อพระอนุชาสิ้นพระชนม์ ไม่มีผู้สืบราชสมบัติบรรดาขุนนางข้าราชการพร้อมใจเชิญเสด็จให้หลานเพื่อครองราชย์สมบัติ ได้ทรงอภิเษกสมรสกับมเหสีหม้ายของพระอนุชา ปกครองแผ่นดินด้วยทศพิธราชธรรมตลอดมา พระเจ้าธรณินทรวรมันที่ 1 สิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 1655 และได้รับการเฉลิมพระนามหลังสิ้นพระชนม์ว่า **“พระบรมนิกัลปบท”**

พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 เป็นพระราชบุตรของพระเจ้ากษัตริย์ทราทิตย และเป็นพระราชนัดดาของพระเจ้าหิรัญวรมัน (สรเชต วรคามวิชัย) เสวยราชย์ในปี พ.ศ. 1655 พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ทรงเป็นนักรบ และนักก่อสร้างที่ยิ่งใหญ่ที่สุดพระองค์หนึ่งในประวัติศาสตร์เขมร พระองค์ทรงนับถือพระวิษณุและทรงสร้างศาสนสถานหลายแห่งเพื่ออุทิศถวายแด่ลัทธิไวษณพนิกาย พระองค์ได้สร้างปราสาทนครวัดซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นสุดยอดของสถาปัตยกรรมเขมร เพื่ออุทิศถวายพระวิษณุในปี พ.ศ. 1690 และเพื่อเป็นที่ฝังพระศพของพระองค์ด้วย พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 สิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 1700 และได้รับการเฉลิมพระนามว่า **“พระบรมวิษณุโลก”**

พระเจ้าธรณินทรวรมันที่ 2 เป็นพระราชนัดดาของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 เสวยราชย์ในปี พ.ศ. 1693 จารึกปราสาทตาพรหมกล่าวว่า พระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง พระเจ้าธรณินทรวรมันที่ 2 สิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 1703

พระเจ้ายโศวรมันที่ 2 เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าธรณินทรวรมันที่ 2 ทรงครองราชสมบัติในปี พ.ศ. 1703 พระเจ้ายโศวรมันที่ 2 ถูกขุนนางผู้ใหญ่ชื่อตริภูวนาทิตยแย่งราชสมบัติในปี พ.ศ. 1708

พระเจ้าตริภูวนาทิตยวรมัน เดิมเป็นข้าราชการแต่คิดกบฏแย่งราชบัลลังก์จากพระเจ้ายโศวรมันที่ 2 ได้ในปี พ.ศ. 1708 ต่อมาในปี พ.ศ. 1713 นครจามปายกกองทัพเข้ามารุกราน แต่ถูกต่อต้านขับไล่ให้ล่าถอยไปถึงภูเขาแดนญวน รบกันอยู่หลายปีนครจามปาไม่สามารถเอาชนะได้ จึงขอร้องไปยังพระเจ้ากรุงจีนให้ส่งกองทัพมาช่วย จีนส่งกองทัพเรือมาทางแม่น้ำโขง และทะเลสาบ สมทบกับนครจามปาเข้าโจมตีกรุงยโศธรประเทศพินาศ แล้วปล้นเอาทรัพย์สินและจับผู้คนไปเป็นเชลย พระเจ้าตริภูวนาทิตยวรมันถูกข้าศึกจับประหารชีวิตในปี พ.ศ. 1720 และได้รับการเฉลิมพระนามหลังสิ้นพระชนม์ว่า **“พระมหาบรมนิรวาณบท”**

พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าธรณินทรวรมันที่ 2 และเป็นพระอนุชาของพระเจ้าโยศวรมันที่ 2 เสวยราชย์ในปี พ.ศ. 1700 พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เป็นที่วางพระราชหฤทัยของพระราชบิดา เคยได้รับมอบหมายให้เป็นแม่ทัพไปทำสงครามกับจามปา ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ในปี พ.ศ. 1720 นั้น พระองค์ได้ออกสู้รบติดพันอยู่กับกองทัพจามปา อยู่ที่ชายแดน ในระหว่างนั้นข้าศึกยกทัพมาตีตลบหลังและสามารถเข้ายึดครองเมืองยโสธรปุระได้ พระองค์จึงยกทัพกลับมาขับไล่ศัตรูด้วยความกล้าหาญ พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงเป็นนักรบที่เก่งกล้า เป็นนักก่อสร้างปราสาทที่ยอดเยี่ยม เป็นนักปกครองที่สามารถและเป็นอัครศาสนูปถัมภกที่ประเสริฐ พระองค์มีพระมเหสี 2 พระองค์ เป็นพี่น้องกัน คือ พระนางอินทรวเทวีกับพระนางชัยราชเทวี มีพระราชโอรสจำนวน 4 พระองค์

พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงนับถือพระพุทธศาสนาและทรงอุปถัมภ์บำรุงศาสนาพราหมณ์ด้วย พระองค์ทรงสร้างถนนหนทางและศาลาที่พักระหว่างทาง จากยโสธรปุระไปยังกรุงวิชัยของจามปาภาคเหนือจำนวน 57 หลัง ไปยังปราสาทพิมายจำนวน 17 หลัง ไปยังเมืองชัยวดี-สิงหวดี-ชัยจิวดี-ชัยราชคีรี จำนวน 14 หลัง และที่อื่นๆ อีกรวมทั้งสิ้นจำนวน 121 หลัง (ชะเอม แก้วคล้าย, 2538)

ในศิลาจารึกกล่าวว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงห่วงใยถึงโรคภัยไข้เจ็บของพสกนิกร ยิ่งกว่าพระองค์เอง โดยทรงเห็นความทุกข์ยากของราษฎร เป็นความทุกข์ยากของพระราชผู้ปกครอง ฉะนั้นพระองค์จึงทรงสร้างโรงพยาบาลขึ้นทั่วราชอาณาจักร จำนวน 102 แห่ง แต่ละแห่งมีผู้อำนวยการ นายแพทย์ ผู้ช่วยแพทย์ บุรุษพยาบาล พนักงานรับใช้คนไข้ และคนทำครัวพร้อมทั้งหยูกยารักษาคนไข้ พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงสร้างศาสนสถานเป็นจำนวนมาก ที่สำคัญได้แก่ ปราสาทบันทายกดี ปราสาทตาพรหม ปราสาทพระขรรค์ ปราสาทบายน ปราสาทนาคพัน ปราสาทบันทายฉมาร์ เป็นต้น

ด้านประติมากรรม พระองค์ได้ทรงสร้างพระพุทธรูปส่งไปประดิษฐานในที่ต่างๆ 43 เมืองในราชอาณาจักร และในประเทศไทยก็ได้พบประติมากรรมรูปเคารพที่มีชื่อว่า “พระชัยพุทธมหานาล” ในเมืองต่างๆ เช่น ลพบุรี สุพรรณบุรี ราชบุรี เพชรบุรีและกาญจนบุรี เป็นต้น

จากหลักฐานที่ปรากฏแสดงให้เห็นถึงพระราชกรณียกิจอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ ซึ่งสามารถกล่าวได้ว่าพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกที่ยิ่งใหญ่ที่สุดและทรงทำนุบำรุงอาณาจักรให้อยู่เย็นเป็นสุขด้วยการสร้างถนนหนทาง พร้อมทั้งศาลาที่พักระหว่างทางตลอดจนสร้างโรงพยาบาลขึ้นทั่วราชอาณาจักร (มานิต วัลลิโกดม, 2510) คล้ายพระเจ้าอโศกมหาราช (พ.ศ. 270-311) แห่งอินเดีย พระองค์อาจครองราชย์อยู่จนถึงปี

พ.ศ. 1750 และได้รับการเฉลิมพระนามหลังสิ้นพระชนม์ว่า “มหาบรมสฤคต”

รัชกาลต่อมาคือ พระเจ้าอินทรวรมันที่ 2 (พ.ศ. ...-1786)

พระเจ้าชัยวรมันที่ 8 (1786-...?) เสวยราชสมบัติสืบต่อมา ในรัชกาลนี้ได้มีการทำลายพระพุทธรูปศาสนาและส่งเสริมให้ศาสนาพราหมณ์กลับมาเฟื่องฟูอีกครั้งหนึ่ง หลังจากนี้เขมรเริ่มเสื่อมอำนาจลงจนตกเป็นประเทศราชของไทยในปี พ.ศ. 1974

ศาสนาในอาณาจักรขอม

บรรดาโบราณสถานขอมที่ยังเหลืออยู่ในปัจจุบัน มักเป็นศาสนสถานเป็นส่วนใหญ่ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าศาสนสถานส่วนใหญ่นิยมใช้ อิฐ หินทรายและศิลาแลง ซึ่งเป็นวัตถุที่ถาวรเป็นวัสดุในการก่อสร้าง ขนชาติขอมนับถือทั้งศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูและศาสนาพุทธ ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากอินเดีย ศาสนาพราหมณ์จะมีพระเจ้าหลายองค์ แต่ก็มีพระเจ้าผู้เป็นใหญ่สูงสุดเพียงหนึ่งเดียวคือ “ตรีมูรติ” ซึ่งประกอบด้วยพระผู้เป็นเจ้าสามองค์ (สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ., 2516) อันได้แก่ พระศิวะ พระนารายณ์ และพระพรหมรวมกันเข้าเป็นหนึ่งเดียว ปรกติโดยทั่วไปชาวอินเดียให้สถานะความสำคัญต่อพระพรหมเป็นเพียงเทพชั้น 2 แต่พระศิวะและพระนารายณ์มีสถานะเป็นเทพชั้นสูงและเป็นประมุขของนิกายทางศาสนาที่สำคัญสองนิกาย ที่พยายามแย่งชิงความเป็นใหญ่เหนืออีกนิกายหนึ่ง กล่าวคือ นิกายไศวะ ถือว่าพระศิวะเป็นใหญ่เหนือพระนารายณ์ ในขณะที่นิกายไวษณพก็ถือว่าพระนารายณ์ที่ตนนับถือนั้นมีศักดิ์ศรีเหนือกว่าพระศิวะ จากการแย่งชิงความเป็นใหญ่ซึ่งกันและกันจึงนำไปสู่การประนีประนอมก่อนที่ความแตกแยกจะทวีความรุนแรงบานปลายออกไป จึงมีการนำพระศิวะและพระนารายณ์มารวมกันเป็นหนึ่งเดียวเรียกว่า “พระหริหระ”

ประชาชนชาวเขมรโบราณนอกจากจะนับถือศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูแล้ว ยังนับถือศาสนาพุทธควบคู่กันไปด้วย ในพุทธศตวรรษที่ 14 พระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ได้นำเอาลัทธิเทวราชาจากขวามาประดิษฐานในพระราชอาณาจักรของพระองค์ และตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา ศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวะนิกายก็ได้กลายเป็นศาสนาทางราชการ แต่ก็ยังยอมรับลัทธิไวษณพนิกายและพุทธศาสนาควบคู่กันไปด้วย ดังจะเห็นได้จากในปี 1496 เสนาบดีคนหนึ่งของพระเจ้าราเชนทรวรมันได้สร้างศาสนสถานเนื่องในพุทธศาสนาขึ้นที่เมืองพระนคร ต่อมาพระเจ้าชัยวรมันที่ 5 ได้ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ภักพระพุทธรูปอย่างเปิดเผย และมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นลำดับโดยเฉพาะในรัชกาลของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 แม้พระองค์จะยอมรับนับถือศาสนาพราหมณ์ไศวะนิกายก็ตาม แต่ก็ยังคงนับถือพระพุทธรูปควบคู่กันไปด้วย

ต่อมาศาสนาพราหมณ์ลัทธิไวษณพนิกาย เริ่มได้รับความนิยมแพร่หลายมากขึ้นตามลำดับ จนได้รับความนิยมมากกว่าลัทธิไศวะนิกายในที่สุด โดยเฉพาะในช่วงรัชกาลของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 แต่มาในรัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงหันมานับถือพระพุทธศาสนาลัทธิมหายานแทน การที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 หันมานับถือพระพุทธศาสนา ถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงคติความเชื่อครั้งสำคัญจากเดิมที่เคยเคารพเทวราชเป็นลัทธิบูชาพุทธราชา แต่เมื่อสิ้นรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แล้ว ลัทธิไศวะนิกายก็กลับมาได้รับความนิยมแทนที่พระพุทธศาสนาอีกครั้งหนึ่ง (สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2517) และจากนั้นเป็นต้นมาพระพุทธศาสนาได้ถูกทำลายลงเป็นจำนวนมาก ภาพสลักและประติมากรรมในพระพุทธศาสนาก็ถูกทำการเปลี่ยนแปลงแก้ไขเป็นรูปศิวลึงค์ หรือเปลี่ยนเป็นรูปเทพเจ้าในลัทธิไศวะนิกายแทบทั้งสิ้น ยกเว้นแต่รูปพระโพธิสัตว์โลกेश्वรเทวานั้นที่ไม่ถูกทำลาย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะมีลักษณะคล้ายรูปพระศิวะ การกระทำดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการฟื้นฟูศาสนาฮินดูในประเทศกัมพูชาเป็นครั้งสุดท้าย เพราะหลังจากนั้นชนชาติไทยก็มีอำนาจเหนืออาณาจักรเขมรและได้นำเอาพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทเข้าไปเผยแพร่แทน

การกำหนดอายุของศิลปะเขมร

การแบ่งแยกและกำหนดอายุของศิลปะเขมรนั้น ใช้วิธีการกำหนดจากการพิจารณาวิวัฒนาการของลวดลายที่ใช้ประดับตกแต่งโบราณสถานเป็นสำคัญ วิธีการดังกล่าวนี้ ศาสตราจารย์ฟิลิป สแตร์น (Philip Stern) นำมาใช้เป็นคนแรก โดยพยายามหาวิวัฒนาการของลวดลายต่างๆ หลายแบบมาทดสอบกัน สืบค้นว่าลวดลายแบบใดเกิดก่อน-หลัง เมื่อได้วิวัฒนาการของแต่ละลวดลายแล้วจึงนำมาเปรียบเทียบ ถ้าเป็นไปในทางเดียวกันหมดก็หมายความว่าการศึกษาวิจัยนั้นถูกต้อง ต่อมาศาสตราจารย์ฟิลิป สแตร์นและนางเดอ โคราล เรมุส์ได้นำลวดลายที่ปรากฏบนทับหลังและลวดลายบนเสาประดับกรอบประตูมาของโบราณสถานมาศึกษาหาวิวัฒนาการที่เกิดขึ้น ทั้งนี้เพราะภาพแกะสลักที่ปรากฏบนทับหลังและเสาประดับกรอบประตูโบราณสถานนั้นปรากฏตั้งแต่เริ่มแรกของศิลปะเขมรจนถึงศิลปะแบบสุดท้าย (สมมาตร ผลเกิด, 2529) เมื่อได้ศึกษาวิวัฒนาการดังกล่าวแล้ว จึงนำไปเปรียบเทียบกับสถาปัตยกรรม ประติมากรรม ภาพสลักนูนต่ำต่างๆ และศิลาจารึกที่เกี่ยวข้อง ทำให้การกำหนดอายุของโบราณวัตถุสถานขอมมีความถูกต้องแม่นยำยิ่งขึ้น

การแบ่งแยกรูปแบบศิลปะและการกำหนดอายุศิลปะเขมรนั้น นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสได้กำหนดชื่อตามศาสนสถานที่สำคัญ (สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ม.ร.ว., 2523) ซึ่งแบ่งแยกเป็นดังนี้

1. สมัยก่อนเมืองพระนคร (Pre-Angkorian Period) เริ่มต้นตั้งแต่สมัยอาณาจักรฟูนัน ราวพุทธศตวรรษที่ 6-11 ลงมาจนถึงสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 (พ.ศ. 1345-1396)

- 1.1 ศิลปะแบบพนมดา (Phnomda) ราว พ.ศ. 1090–1150 ตรงกับปลายสมัยอาณาจักรฟูนัน
- 1.2 ศิลปะแบบสมโบรีไพรกุก (Sambor Preikuk) หลัง พ.ศ. 1150–ราว พ.ศ. 1200 ตรงกับสมัยพระเจ้าอโศกนันทวงศ์ 1
- 1.3 ศิลปะแบบไพรกเม็ง (Preikmeng) ราว พ.ศ. 1185–1250
- 1.4 ศิลปะแบบกำพงพระ (Kampong Preah) ราว พ.ศ. 1256–หลัง พ.ศ. 1350
- 1.5 ศิลปะแบบกุเลน (Kulen) ราว พ.ศ. 1370–1420

2. สมัยเมืองพระนคร (Angkorian Period) เริ่มตั้งแต่สมัยพระเจ้าอินทรวรมันที่ 1 (พ.ศ. 1420–1432) ลงมาจนถึงสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ. 1724–1763) (วารสารเมืองโบราณ ปีที่ 2 เล่มที่ 2 หน้า 7–9)

- 2.1 ศิลปะแบบพระโค (Preah Ko) ราว พ.ศ. 1420–หลัง พ.ศ. 1436 ตรงกับสมัยพระเจ้าอินทรวรมันที่ 1
- 2.2 ศิลปะแบบบาแคว็ง (Bakheng) หลัง พ.ศ. 1436–ราว พ.ศ. 1470 ตรงกับสมัยพระเจ้ายโศวรมันที่ 1
- 2.3 ศิลปะแบบเกาะแกร์ (Koh Ker) ราว พ.ศ. 1464–ราว พ.ศ. 1490 ตรงกับสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 4
- 2.4 ศิลปะแบบแปรรูป (Pre Rup) พ.ศ. 1490–ราว พ.ศ. 1508 ตรงกับสมัยของพระเจ้าราเชนทรวรมัน
- 2.5 ศิลปะแบบบันทายสรี (Banteay Srei) พ.ศ. 1510–ราว พ.ศ. 1545 ตรงกับสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 5
- 2.6 ศิลปะแบบเกลียง (Khleang) ราว พ.ศ. 1508–ราว พ.ศ. 1555 ตรงกับสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 5
- 2.7 ศิลปะแบบบาปวน (Baphuan) ราว พ.ศ. 1555–พ.ศ. 1625 ครึ่งแรกตรงกับสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1
- 2.8 ศิลปะแบบนครวัด (Angkor Wat) ราว พ.ศ. 1650–พ.ศ. 1725 ตรงกับสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2
- 2.9 ศิลปะแบบบายอน (Bayon) หลัง พ.ศ. 1720–ราว พ.ศ. 1780 ตรงกับสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7

ศิลปะเขมรหลังสมัยบายนเป็นช่วงที่ขาดหายไป จะเริ่มศิลปะสมัยหลังเมืองพระนคร (Post-Angkorian Period) ตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 20 (พ.ศ. 1916-1975) เรียกว่าศิลปะแบบสรีสันธอ (Srei Santhor)

การกำหนดอายุศิลปะแบบเขมรในประเทศไทย

การกำหนดอายุศิลปะแบบเขมรในประเทศไทย สามารถใช้วิธีการเทียบเคียงกับการกำหนดอายุศิลปะเขมรในประเทศกัมพูชา ซึ่งมีการศึกษาไว้อย่างเป็นระบบและได้รับการยอมรับจากบรรดานักปราชญ์ทางโบราณคดีทั้งในและต่างประเทศ ถึงแม้ว่ารูปแบบบางส่วนลวดลายที่ใช้ในการประดับตกแต่งโบราณสถานของไทยกับกัมพูชาจะมีความผิดแผกแตกต่างกันไปบ้างแต่ก็เป็นเพียงเพราะความแตกต่างในเรื่องสภาพแวดล้อม ความแตกต่างระหว่างสกุลช่างหัวเมือง กับสกุลช่างเมืองหลวงเท่านั้น แต่ในเรื่องคติความเชื่อทางศาสนาซึ่งเป็นที่มาแห่งการสร้างสรรคงานศิลปะนั้น ยังคงยึดถือกันอย่างเคร่งครัดทั้งในประเทศไทยและกัมพูชา ถ้านำเอารูปแบบศิลปะที่ปรากฏในประเทศไทยเทียบเคียงกับลวดลายที่ใช้ประดับโบราณสถานต่างๆ ที่ปรากฏในประเทศกัมพูชาซึ่งอยู่ในช่วงระยะเวลาเดียวกันแล้ว สามารถเทียบได้ 11 แบบ ดังนี้คือ

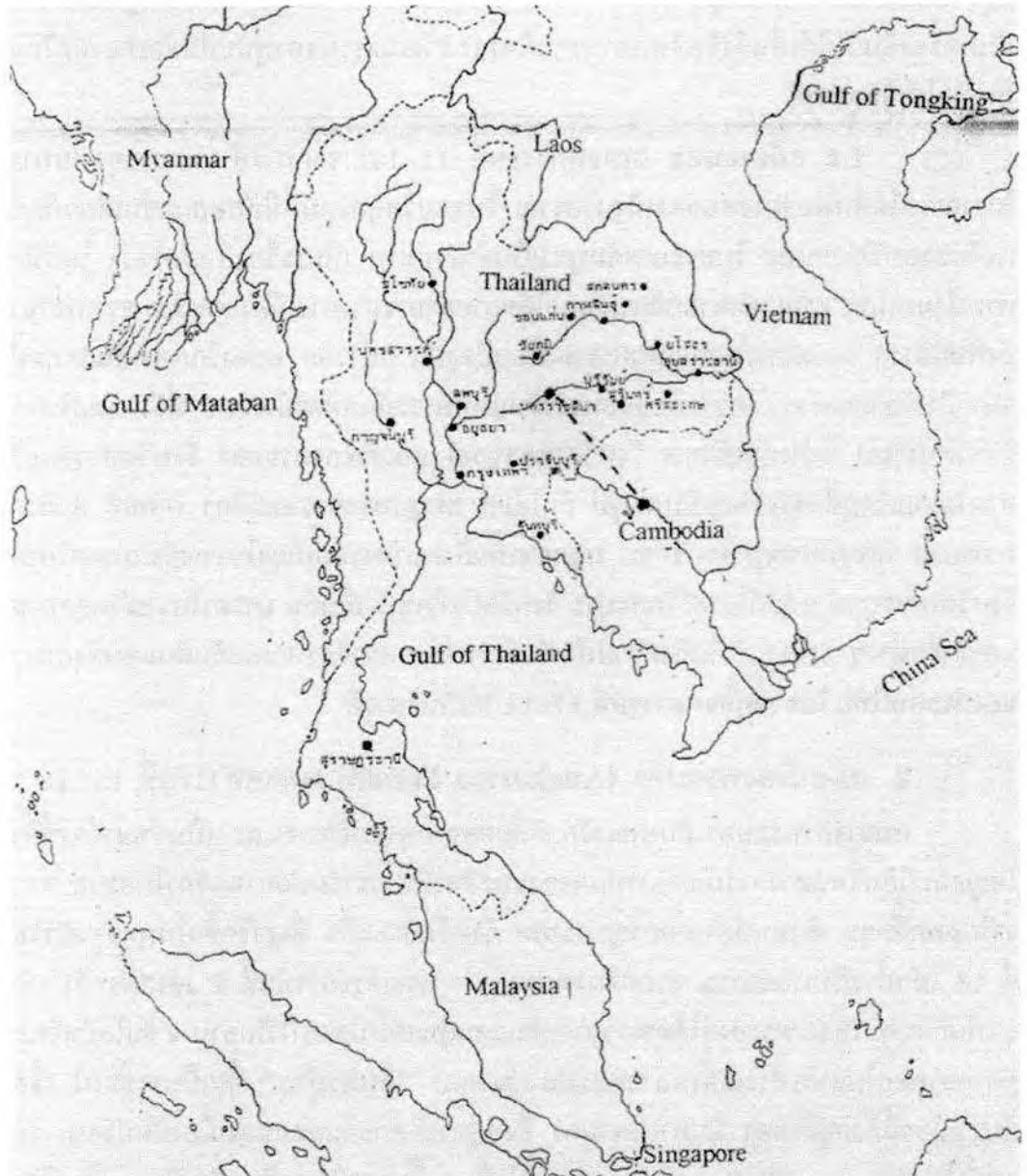
1. ศิลปะแบบถาลาบริวัติ ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 12
2. ศิลปะแบบสมโบรีไพรกุก ราวหลัง พ.ศ. 1150-ราว พ.ศ. 1200
3. ศิลปะแบบไพรกเมงและกำแพงพระ ราว พ.ศ. 1185-หลัง พ.ศ. 1350
4. ศิลปะแบบพระโค ราว พ.ศ. 1420-หลัง พ.ศ. 1436
5. ศิลปะแบบบาแฉัง ราว พ.ศ. 1436-ราว พ.ศ. 1470
6. ศิลปะแบบเกาะแกร์ ราว พ.ศ. 1464-ราว พ.ศ. 1490
7. ศิลปะแบบแปรรูป ราว พ.ศ. 1490-ราว พ.ศ. 1508
8. ศิลปะแบบเกลียง ราว พ.ศ. 1508-ราว พ.ศ. 1555
9. ศิลปะแบบบาปวน ราว พ.ศ. 1555-ราว พ.ศ. 1625
10. ศิลปะแบบนครวัด ราว พ.ศ. 1650-ราว พ.ศ. 1725
11. ศิลปะแบบบายน ราว พ.ศ. 1720-ราว พ.ศ. 1780

อำนาจทางการเมืองของเขมรในประเทศไทย

1. สมัยก่อนเมืองพระนคร (Pre Angkorian Peroid)

1.1 สมัยฟูนัน (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 6-12)

พุทธศตวรรษที่ 8 อาณาจักรพุนันกว้างขวางมาก ทางตะวันออกเฉียงใต้ขยายไปถึงภาคใต้ของเวียดนาม ทางตะวันตกถึงภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลางของประเทศไทย จนถึงประเทศพม่า ภาคใต้ขยายลงไปถึงตอนเหนือของแหลมมลายู

ภาพที่ 1.2 แสดงเส้นทางเชื่อมระหว่างเมืองพระนครกับเมืองพิมาย
ที่มา : (ผู้เรียบเรียง, 2002, หน้า 48)